

Михайло САРАЙ

**РОБЕРТ ЛУКАС ЯК ФУНДАТОР ТЕОРІЇ "РАЦІОНАЛЬНИХ
ОЧІКУВАНЬ" І ГЛАВА ШКОЛИ "НОВОЇ КЛАСИЧНОЇ"
ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ**

“Нова класична” економічна теорія у широкому розумінні означає відродження неокласичних принципів, що базуються на методологічних засадах теорії загальної рівноваги Л. Вальраса, вченнях А. Маршала й Дж. Кларка, працях К. Векселя, І. Фішера, І. фон Хаєка. Повернення до неоконсервативних і неоліберальних ідей і поглядів було зумовлене комплексом соціально-економічних та політичних факторів, які визначали розвиток капіталістичної ринкової економіки у 70–80-х роках ХХ століття. Початок 70-х років ХХ ст. ознаменувався поєднанням сировинної, енергетичної, структурної, валютної криз та циклічного падіння виробництва. Світова енергетична криза 1973 р., спровокована політичними подіями, характеризувалася значним підвищенням цін на нафту. Нафтова криза спричинила циклічну кризу капіталістичного господарства 1973–1975 рр., особливістю якої було поєднання скорочення виробництва, зростання безробіття і одночасне зростання неконтрольованої інфляції. Поглиблення міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації виробництва, створення інтеграційних об’єднань посилило рівень відкритості національних економік, що “розхитувало” устої кейнсіанської зовнішньоекономічної політики, орієнтовану на замкнену економічну систему.

Стало очевидним, що дискреційна фіскальна і грошово-кредитна політика кейнсіанського зразка, спрямована на управління попитом, не відповідає реаліям економічного життя, що склалися об’єктивно у світовій економіці у 70-х рр. ХХ ст.

Ці кризові процеси знайшли теоретичне відображення у формуванні нової неокласичної теорії або нової неокласики, яка впевнено захоплює колишні позиції кейнсіанства й некейнсіанства та соціал-реформізму. Консервативні ідеї нової неокласики втілені в низці теорій, які використовуються як методологічна база досліджень у контексті визначення меж регулюючого впливу держави. Доктрини “неокласичного відродження” характеризуються радикалізмом, заперечують необхідність втручання держави в економіку і за теоретико-методологічними принципами є суто неокласичними. Незважаючи на певні відмінності, всім їм притаманна низка спільних ознак: ринкова система економіки розглядається як стійка, стабільна система, життєздатність якої зумовлюється внутрішніми стимулами економічного розвитку; відхилення від стану рівноваги, інші негативні процеси, що виникають у системі, трактуються як породження неефективного господарського механізму; заперечується активне втручання держави в економіку (йдеться не про принципове заперечення державного регулювання економіки, а про несприйняття конкретної економічної політики, заснованої на кейнсіанських методах регулювання: управління попитом, пріоритет, фіскальної політики, регулювання норми процента, активна соціальна політика, регулювання ринку праці); головна цінність суспільства – не соціальна справедливість, а свобода; гарантом свободи взагалі є економічна свобода, яка ототожнюється з ринком і конкуренцією; об’єктом аналізу є поведінка господарюючих суб’єктів на ринку та їх адаптація до зміни умов недосконалої конкуренції.

©Михайло Сарай, 2009.

У широкому розумінні “нова класична” теорія включає сучасний монетаризм і нову неокласичну концепцію, ідеї якої втілені у теорії “адаптованих очікувань”, теорії “раціональних очікувань” й теорії “економічної пропозиції”. Відмінність нової неокласичної концепції від традиційного неокласичного напрямку в наступному: традиційний неокласичний аналіз виходить з того, що коли пропозиція перевищує попит, ціни падають; коли попит перевищує пропозицію – ціни зростають. Представники нової класики вважають, що існує також обернений зв’язок. Вони стверджують, що суб’єкти господарювання самі можуть впливати на зростання чи падіння цін з метою забезпечення чи підтримки певного рівня доходів. Тому для реальної оцінки функціонування економіки необхідно враховувати обидві тенденції.

Обидві теорії “очікувань” та теорія “економічної пропозиції” успадкували окремі положення монетаризму, що свідчить про спадковість ідей і спільність умов аналізу. Зокрема, вони об’єднуються з монетаризмом гіпотезою природного рівня безробіття, що виникла у ході дискусії навколо так званих “кривих Філіпса” і яка передбачає, що досягти економічної рівноваги можливо лише за наявності природної норми безробіття та відсутності інфляції. З гіпотезою природного рівня безробіття пов’язані також ключові для нових класиків поняття природного рівня цін та природного рівня виробництва.

Проте, розвиваючи окремі ідеї монетаризму, зовсім не означає, що нова неокласична школа є його лиш окремим різновидом. Навпаки, є всі підстави вважати нову неокласичну школу самостійною течією економічної теорії зі власними цілями і методологічними підходами, яка стала радикальним теоретичним викликом ортодоксальному кейнсіанству. Ще у 1986 році англійський монетарист Д. Лейдляр показав таку діалектику розвитку основних течій економічної теорії у ХХ ст.: “Впродовж останніх 50 років “кейнсіанська революція” поглинула так звану “класичну теорію”. За нею відбулася “монетаристська революція”, яка тоді здавалося, знищила кейнсіанську теорію. За останні 15 років “монетаризм” поступився місцем “революції нових класиків”, які... прагнуть відновити економічну теорію на фундаментні, подібному до течій докейнсіанського періоду” [1, 1019].

Спираючись на тезу про типовість поведінки економічних суб’єктів щодо економічних і політичних рішень, представники теорій очікувань намагаються створити модель, яка формалізує суб’єктивну поведінку виробників і споживачів, прогножуючи їхню реакцію на зміни економічної політики і ринкової ситуації. Розрізняють два підходи до оцінки очікувань: “адаптовані очікування” і “раціональні очікування”.

Ще до того, як заявила про себе школа раціональних очікувань, М. Фрідмен сформулював основні положення теорії “адаптованих очікувань”, яка домінувала до початку 60-х років ХХ ст. “Адаптовані очікування” спираються на минулий досвід і знання наслідків певних економічних дій із врахуванням допущених помилок в минулому періоді. Формування очікувань господарських суб’єктів відбувається шляхом екстраполяції тенденцій розвитку процесу в минулому. На підставі отриманих результатів аналізу фірми адаптуються до економічної ситуації, коригуючи свої дії з огляду на події і тенденції минулого, а також підтверджені або помилки минулих прогнозів. У такий спосіб, згідно до цієї теорії, оцінюється ймовірна ситуація на ринках товарів, динаміка цін, зміна кон’юнктури. Теорія “адаптованих очікувань” ігнорує суб’єктивні передбачення економічних суб’єктів і вплив державної економічної політики на їх поведінку, в чому і полягає її основний недолік.

Теорія “раціональних очікувань” є одним з наймолодших напрямів сучасної економічної теорії. “Раціональні очікування” базуються на наукових прогнозах, що враховують функціонування реальної економічної моделі: динаміку цін, витрат, рівень ставки відсотка, наслідки конкретної економічної політики, вплив урядових рішень на макроекономічні показники.

Ідея раціональних очікувань уперше з'явилася у 1965 р. у статті Дж.Ф. Мута, присвяченій ринкам товарів і цінних паперів. Мута цікавило, чому жодне правило, жодна формула або модель неспроможні точно прогнозувати рух цін на фінансовому ринках. Його відповідь полягала в тому, що вся наявна інформація, яка здатна максимізувати точність цінових прогнозів, майже негайно втілюється в поточні рішення господарських суб'єктів. Отже, очікування є раціональними, якщо вони збігаються з прогнозом, отриманим на основі інформації. Ідею раціональних очікувань використав як методологічний підхід до аналізу Роберт Лукас, який і став фундатором теорії "раціональних очікувань" і главою школи "нової класичної" економічної теорії.

Відомий американський економіст Лукас Роберт-Емерсон народився 15 вересня 1937 р. в м. Якіма (штат Вашингтон). Закінчив історичний та економічний факультети Чиказького університету. Тут він у 1964 р. закінчив аспірантуру і захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора економічних наук. Свою трудову діяльність Р. Лукас розпочав у 1962 р. лектором економічного факультету Чиказького університету. Через рік він перейшов в університет Карнегі-Меллона, в якому працював асистентом, з 1967 р. – доцентом, з 1970 р. – професором економіки. У цьому університеті Лукас працював впродовж 11 років і саме в цей час були сформовані основи його світогляду, започатковані перші дослідження з теорії очікування.

У 1975 р. Лукас повернувся у Чиказький університет на посаду професора економіки. Впродовж 8 років він був заступником декана економічного факультету, а у 1986-1988 рр. – очолював його. У цей період Лукас активно співпрацює з авторитетними науковими виданнями. У 1972–1978 рр. – помічник редактора "Журналу економічної теорії", з 1977 р. – заступник редактора "Журналу монетарної економіки", а протягом 1978–1988 рр. – редактор "Журналу політичної економії".

У 1979–1982 рр. Р. Лукас – член виконавчого комітету Американської економічної асоціації, а з 1987 р. – її віце президент. З 1991 р. він є також віце-президентом Американської економічної асоціації. Вчений є членом багатьох американських академій, почесним доктором іноземних університетів, членом багатьох професійних та громадських організацій і редколегій журналів.

Теоретичні дослідження Р. Лукаса опубліковані в багатьох його працях, зокрема: "Очікування і нейтральність грошей" (1972), "Рівноважна модель в економічному циклі" (1975), "Раціональні очікування і економічна практика" (у співавторстві з Т. Сарджентом, 1981), "Дослідження з теорії ділового циклу" (1981), "Нова класична макроекономіка" (1984), "Моделі ділових циклів" (1987), "Раціональні очікування і економічна практика" (у співавторстві з Т. Сарджентом, 1991) та ін.

Найбільший вклад у розвиток теорії макроекономіки, в першу чергу – теорії "раціональних очікувань", Р. Лукас вніс через узагальнення, систематизацію і класифікацію різних методик та наукового інструментарію. Ним висунуто і перевірено практикою тезу про раціональність очікувань, сформульовано принципи та вирішено питання макроекономічної оцінки економічної політики. Вчений запропонував механізм прогнозування раціональності основних чинників, що впливають на майбутні зміни економічних показників, а відповідно, можливість розрахунків та облік умов, що складаються на ринку. Саме за цей внесок у розвиток і практичне застосування гіпотези раціональних очікувань Р. Лукас нагороджений Нобелівською премією з економіки у 1995 р.

Активну участь у розвитку теорії “раціональних очікувань” взяли колеги Лукаса – Т. Дж. Сарджент, Н. Уоллес, Л. Реппінг.

Теорія “раціональних очікувань” Р. Лукаса повністю покладається на механізм ринкового саморегулювання економіки. Приймається як незаперечний факт, що в умовах конкуренції приводяться в дію всі важелі саморегулювання, які ефективно забезпечують рівновагу економічної системи. При цьому, рівновага трактується як процес, а не як постійний стан.

Одна із центральних ідей теорії Лукаса полягає у тезі про раціональний характер очікувань. Він виходить із загальноприйнятого в економічній теорії положення про раціональну поведінку людей. Ринкові суб’єкти збирають і осмислюють інформацію при формуванні очікувань відносно речей, які представляють для них економічний інтерес. Стверджується, що підприємці, робітники і споживачі знають, як функціонує економіка, і мають можливість використати наявну інформацію для прийняття рішень, які найкраще відповідають їхнім інтересам. “Раціональні” агенти не просто екстраполюють тенденції економічного розвитку в минулому і переносять досвід минулого на майбутнє, а, спираючись на широку інформацію, передбачають імовірні наслідки державної економічної політики. На цій підставі, робиться висновок, що очікування людей такі ж важливі для економіки, як і економічна політика уряду. Оскільки при формуванні своїх очікувань економічні суб’єкти використовують наявну доступну інформацію оптимально (розумно), оскільки їхні очікування є раціональними.

Другим основним положенням теорії раціональних очікувань є ідея про те, що ринки товарів і факторів виробництва є високо конкурентними. На таких ринках заробітна плата, ціни на товари і фактори виробництва високо еластичні і гнучко реагують на зміну у сфері виробництва й обміну як у напрямі зниження, так і в напрямі зростання. Масштаби виробництва й рівноважні ціни швидко пристосовуються до змін у технології виробництва, ринкових потрясінь і змін в економічній політиці держави. Отримавши нову інформацію про нову економічну ситуацію, підприємці і споживачі приймають адекватні рішення, результати яких швидко відбиваються на співвідношенні попиту та пропозиції високо конкурентних ринків, завдяки чому рівноважні параметри економіки швидко відновлюються за умови повної зайнятості.

У більшості макроекономічних моделей одним із чинників, що визначає сукупний попит, є грошова пропозиція. Лукас заперечує доцільність політики грошового стимулювання попиту з метою зростання виробництва і зайнятості. Зокрема, він вважає, що спільна реакція споживачів, підприємців і власників факторів виробництва на свої очікування зводить нанівець результати дискретної стабілізаційної політики держави. Якщо припустити, наприклад, що держава застосовує політику “дешевих грошей” для стимулювання сукупного попиту, виробництва й зайнятості, то першим її наслідком буде зростання цін. Опираючись на отриману інформацію і минулий досвід, економічні суб’єкти будуть очікувати, що збільшення грошової маси призведе до зростання цін та інфляції. У відповідь на це основні економічні агенти застосовуватимуть захисні антиінфляційні заходи: робітники вимагатимуть підвищення номінальної заробітної плати, підприємці підвищать ціни на товари і послуги, кредиторі збільшать процентну ставку. За цих умов, пропорційно зростанню цін, збільшаться середні витрати виробництва, відповідно, у підприємців не буде зростання прибутків і стимулу для нарощування обсягу виробництва. Звідси висновок: стимулююча грошово-кредитна політика держави поглинається зростанням цін і заробітної плати, прискорює інфляцію і не впливає на рівень виробництва та безробіття. Раціональна поведінка споживачів і підприємців зводить до нуля ефективність дискретної стабілізаційної політики.

Отже, Лукас та його послідовники заперечують політику державного регулювання на основі наступних аргументів. По-перше, така політика недоцільна, оскільки будь-яке

втручання нівелюється поведінкою економічних агентів. По-друге, стверджується, що така політика породжує (через раціональні очікування та адаптацію діяльності) результати, протилежні прогнозованим. По-третє, державна політика стосується макроекономічного рівня, ігноруючи мікроекономічний, де саме і приймаються рішення про економічну поведінку в конкретній економічній ситуації.

Не заперечуючи необхідність участі держави в економічних процесах взагалі, автори “раціональних очікувань” вважають, що національна економіка повинна регулюватися не безпосередньо економічною політикою уряду, а зрозумілими для всіх “нормами”, які не можуть змінюватися в погані за тимчасовими вигодами. Вони пропонують формувати таку економічну політику держави, яка забезпечує стабільні рішення і закони, які не пов’язують зміни грошових та фіскальних правил з тимчасовими потребами державного бюджету.

Лідер школи “раціональних очікувань” вважає, що головною умовою нормального розвитку економіки є стабільні ціни і відсутність інфляції. Тому головним видом інформації у його моделі є цінові сигнали, які сприймають, обробляють і використовують господарські суб’єкти. Однак це не означає, що економічні суб’єкти завжди спроможні правильно передбачати майбутні зміни в економіці та економічній політиці держави. Таке твердження не відповідало б дійсності, оскільки навіть фахівці в галузі економічного прогнозування допускають значні помилки. Відповідно, Лукас передбачає ситуацію, коли економічні суб’єкти приймають неправильні, помилкові рішення.

Наприклад, виробники можуть сприйняти загальне зростання цін показником підвищення попиту на свій конкретний товар і починають збільшувати випуск продукції незалежно від реальної потреби в ній. У результаті цього процесу можуть порушитись пропорції між попитом і пропозицією, зайнятістю і безробіттям, що призведе до кризових явищ і циклічних коливань.

Неправильна оцінка ситуації економічними суб’єктами має місце, на думку нових класиків, у тому випадку, коли урядом приймаються раптові та непередбачувані зміни цін, які зводять нанівець передбачення індивідів, можуть впливати на обсяг виробництва і зайнятість й викликати циклічні коливання та кризові явища в економіці. Отже, економічні цикли, згідно до теорії “раціональних очікувань”, є наслідком випадкових і непрогнозованих шоків і помилок економічних суб’єктів, пов’язаних з неправильним тлумаченням ринкової інформації.

Важливим доробком Р. Лукаса є нове теоретичне обґрунтування “кривої Філіпса”, суть якої полягає в існуванні позитивної залежності рівня зайнятості від рівня інфляції. Лукас заперечив можливість будь-якого вибору між інфляцією і безробіттям в економічній політиці уряду і зробив висновки діаметрально протилежні висновкам кейнсіанської теорії. Коротко їх можна звести до таких положень:

- заробітна плата і ціни є гнучкими і за їх допомогою економіка здатна самоврівноважуватись;
- очікування економічних суб’єктів мають прогнозований характер і лиш інколи вони можуть виявитись помилковими;
- крива сукупної пропозиції завжди вертикальна;
- крива Філіпса у довгостроковому періоді завжди вертикальна і тільки інколи у короткостроковому періоді вона може мати спадний характер;
- очікування економічних суб’єктів з приводу монетарної та фіскальної політики часто зводять нанівець її ефективність.

У підсумку можна справедливо стверджувати, що теорія “раціональних очікувань” Р. Лукаса являє собою переосмислення макроекономічної політики держави. На її основі було розроблено декілька економетричних моделей функціонування ринкової економіки,

сформульовано правила, які дають змогу більш об'єктивно оцінювати економічну політику держави. Практика підтверджує, що при оцінюванні та розрахунках результатів нової економічної політики держави (податкової, фіскальної, грошово-кредитної, нового обмінного курсу тощо) потрібно обов'язково враховувати і ефект зміни раціональних очікувань.

Теорія "раціональних очікувань" органічно встановлює зв'язок між макро- і мікротеоріями і тому справедливо отримала ще й назву "нова класична макроекономіка".

Повідомляючи про присудження Р. Лукасу Нобелівської премії, постійний секретар Шведської Королівської академії наук Карл-Улоф Якобсен відзначив, що роботи лауреата вплинули на макроекономічні дослідження й призвели "до швидкого росту й революційного розвитку в науці". Гіпотеза раціональних очікувань, за його словами, "дозволяє постійно заглядати вперед і співвідносити ці очікування з інформацією, що змінюється, визначити найефективніші статистичні методи для оцінки економічних взаємин, у яких очікування є ключовим компонентом" [2].

Література

1. *Історія економічних вчень: Підручник / За ред. д.е.н., проф. В. Д. Базилевича. – К.: "Знання", 2004. – 1299 с.*
2. *Український громадський комітет підтримки Нобелівського руху. [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.nobel.org.ua>.*

Редакція отримала матеріал 25 травня 2009 р.